

MUTATVÁNY-CZIKKEK,

EGY MAGYAR-LATIN SZÓTÁRBÓL. *)

1. **A v. az**, (az első mássalhangzón, az utóbbi hangzón kezdődő szó előtt álló támasz). — 1) főnév előtt a latinban mindig elmarad, tehát akár „ember“, akár „az ember“ latinul mindig csak = homo. 2) kérdő szócskák előtt, e szócskákat visszahozókká változtatja, így : mért? = cur, quare; a mért = quoniam, quod, itaque; ki? = quis, quae, quid; a ki = qui, quae, quod; hogy? = quomodo, quo pacto, qui; a hogy = ut, uti, sicut stb. 1. az illető szócskák alatt

2. **A v. az**, mut. nm. távollevő tárgyra mutat, vesd ő, e, ez. — 1) átalán, is, e a, id, iste, ista, istud; így külön. mikor főnév előtt állva, mintegy melléknéviileg a tárgy v. személy kitüntetető kijelölésére szolgál : az a hely, is locus; az a sors, ea fortuna; elöadom azt a beszélgetést, a mely a minap köztünk folyt, referam eos sermones, quos habuimus nuper. — Így áll még önállóan mint állítmány egyszerű mondatokban : én vagyok az, ego sum is v. iste; és ilyenkor, ha az alany harmadik személyü nm. az helyébe a latinban a magyarban kihagyott van ige áll : ő az, iste v. is est; az az, istud v. id est. *Jegyz.* Az újabb irodalom nagyon hibásan „az az ember“, „az a tárgy“ és hasonló kapcsolatokban az az és az a helyett az az o n szót használja, a melynek egészen más a jelentése, vesd ő. azon. 2) ellentétben a közel levő tárgyra mutató e z-zel, ille, illa, illud, iste, ista, istud, alter, vesd ő. amaz : ebben a félelem, abban meg a szégyen akadályoztat, timor hoc, pudor impedit illud;

---

* A Ny. Közlemények szerkesztője úgy hiszi, nem vét a Közlemények célja ellen, ha kiadja ezt a mutatványt. A szótár-írás mindenkor jeles része a nyelvtudományi körnek; a magyar-latin szótár-írás pedig gymnasiumaink ügyében is nagy fontosságú. Ha ez iránt érdeklélnek Közleményeink, csak a nyelvtudomány érdekét vallják.

ez a végrendeletre, az meg a rokoni viszonyra támaszkodik, *hic testamento, ille proximitate nititur*; ha ily módon írt volna, nem élt volna azzal a szóval, *si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset*; — így kell fordítani akkor is, ha az ellentét nincs is épen határozottan kifejezve, de a beszéd kapcsolatából kitűnik: az a kevés vagyonu ember, *ille vir haud magna cum re*; azt a másikat otthon hagyta az anyjánál, *illum alterum reliquit apud matrem domi*. 3) Mikor ez járul eleibe és kitüntető erejét emeli, *ille, iste*: tudnillik ez az a Charybdis, *nimirum, haec est illa Charibdis*; mert ez az a mindig egyforma arcz, *hic enim est ille vultus semper idem*. 4) Némelykor, mikor távolra mutató nélkül csupán kiemelőleg mutat valamely tárgyra, *hic*: azon légy, *hoc age*; az fekete, attól őrizkedj, *hic niger est, hunc caveto*; arra az egyre kérlek, *unum hoc te oro*; és így küln. valami elmondott dolog értelmezését bevezetve: *az az, hoc est*; azt mondom, *hoc dico*. — 5) Néha = olyan, és ekkor hasonlóképpen a körülményekhez képest is, *ille, hic* felel meg: azzal a kikötéssel, *ea lege*; nem vagyok én az az ember, *ki... = olyan ember, hogy..., non sum is, qui...* 6) Mértéket, fokot jelölő szókkal való kapcsolatát latinul sokszor a köznemű nm. az illető főnév sajátító esetével fejezi ki: miután arra a helyre érkeztek, *postquam ad id loci venere*; már abban a korban vagyunk, *hogy..., id aetatis jam sumus ut...*; abban az időben indult el, *id temporis profectus est*.

Ábrázat, fn. [ábra] 1) *facies, vultus, os, frons*; az első kifejezés inkább az á. állandó vonásait jelöli, tehát: szép á., *decora facies*; emberi ábrázat, *humana facies*; az utóbbi három ellenben a benső indulatokat vagy gondolatokat tükröző kifejezést, tehát: savanyu, sötét, komoly, levert á., *vultus acerbus, adductus, severus, demissus*; mindnyájok ábrázatján látszik a kétségbeesés, *in omnium vultu desperatio eminet*; a kegyetlenség szólott egész ábrázatjából, *crudelitas toto ex ore ejus eminebat*; az ábrázatjára van festve esztelensége, *vecordia prorsus inest in vultu ejus*; más ábrázatot váltani, *vultum mutare*; lesütött ábrázattal jární, *demisso vultu incedere*; valamit valakinek az ábrázatjáról leolvasni, *aliquid ex vultu alicujus concipere*; komoly ábrázatot csinálni, *frontem adducere, vultum componere*; ábrázatját elfintorítani, *os torquere*; derült, vidám á., *frons serena, hilaris*. 2) mint az egész ember ismertetője = ember, *species, forma*:

ma két uj ábrázatot láttam, *vidi hodie duos homines, quos antea non noveram*; csinos á. (nőről), *mulier lepida specie*. 3) l. pofa.

Ág, fn. 1) *ramus*; küln. lombos ág, *frons*; száraz ágak, *ramalia*; a fa ágakat hajt, *arbor in ramos diffunditur*; oltó ág, *surculus*; fatytyu ág, *stolo*, *sarmentum*. *Szój.* ágról szakadt ember, a) = rongyos, *pannosus*, *pannis obsitus*; b) = sehonnai, *erro*, *homo vagus*; ágon madarat mutatni, *desiderium alicuius rei alicui movere, injicere*, köznyelven *salivam movere alicui*. *Közm.* Szegény ember, az ág is húzza, *omnia mala in pauperes cadunt*. 2) a mi ághoz hasonló, névszerint: a) szarvas-féle állatok szarvának ága, *ramus*; b) villának v. szigonynak ága, *dens*; három águ szigony, *fuscina tridens* v. csak *tridens*. c) folyóvíz ága, *pars*; a folyó itt sok ágra szakad, *flumen in plures partes diffluit, dividitur*; tenger ága, *aestuarium*; hegyláncz ága, *ramus*. d) *átv. ért.* a családi viszonyokban α) *familia*, *genus*, *stirps*; küln. atyai, anyai ág, *paternum*, *maternum genus*; A. anyai ágon közel rokona volt P. M.-nak, *Augustus a matre Magnum Pompejum artissimo contingebat gradu*. β) = nemzedék, nyom, *progenies*; *közm.* hamis keresmény nem száll harmadik ágra, *male parta non durant*. 3) küln. *szój.* zöld ágra jutni, *prospera fortuna uti*; nem juthatni zöld ágra, *adversam usque fortunam experiri, adversa semper fortuna conflictari*.

Al, fn. önálló névtörzs, a melyből éppen úgy alakúl az alsó mn., a mint alakúl bel-ből belső; fel-ből, felső; kül-ből külső; szél-ből, szélső stb.; sajátlagos jelentése valamely tárgy azt a részét állítja előnkbe, a mely a többi részekhez képest mélyebben áll vagy fekszik, és a melyen e szerint a többi részek rendesen rajta fekszenek vagy nyugosznak; használjuk pedig: I. önállóan (rendesen ekkor így írják alj v. aly) 1) általános, eredeti jelentésében, *pars inferior*, *infima* v. *ima rei*, vagy a latin nyelv sajátágánál fogva így is: *res ima*: a hegy alja, *ima montis* v. *imus mons*, még így is: *radices montis*; az oszlop alja, *pars ima columnae* v. csak *ima columna*; innen *névk.* néha = valaminek a talpa, lába, pl. a pohár alja, *solum* v. *basis scyphi*. 2) tágasabb értelemben jelenti még azt az üres helyet is, a melyet némely tárgy sajátágos szerkezeténél fogva szükségképpen béborít, *spatium*, *locus vacuus infra rem* v. *sub re*, pl. az asztal alja, *spatium infra mensam* v. *sub mensa*; innen *átv.*

ért. arról is, a mi ezt a helyet elfoglalja, küln. zászló alja, vexillum, vagy a katonaság ókori osztályozását a jelen korra alkalmazva, a gyalogságnál, cohors, a lovasságnál ala v. turma. 3) híg testeknél = üledék, faeces, sedimentum, crassamentum, limus, az olajnál, amurca; és innen 4) = valaminek a selejtese, rosza, hulladéka, rejculus mn. által körülírva; pl. búza alja, frumentum rejculum; a nép alja, infima plebs.

II. Szószerkezetekben (nem mn., a mely a főnévvel egy szóba van összeírva, hanem fn., a mely egy más főnévvel szerkesztményt, compositum-ot alkot) az önálló szó jelentései szerint 1) jelöl olyat, a mi mint rész v. legalább kiegészítés valami felette lévőhez tartozik, inferior, v. igékből alkotott főnevek előtt, sub —; pl. algerenda, tignum inferius; al-épület, substructio; innen 2) kevésbbé szabatosan olyat, a mi felett lehet v. szokott lenni valami, így pl.: al-ház, a mely felett nincs emelet, tehát földszinti, domus plano pede exstructa, némelykor még = domus humilis. 3) *átv. ért.* olyat, a mi rangra, tekintélyre nézve kisebb (vesd. ö. alárendelt), minor, sub —; pl. al-tisztviselő, magistratus minor; al-parancsnok, subpraefectus; küln. oly tisztviselőről, a ki szükség esetében a felsőbb tisztviselőt helyettesíti, vicem gerens v. vice fungens és újkori latinsággal: vice —; így al-király, regis vice fungens, ujk. vice-rex; al-ispán, supremi comitis vicem gerens v. vice fungens, ujk. vicecomes; innen sajtáttalanul mint msz. al-osztály, pars és ujk. subdivisio. 4) oly vidéket is jelöl, a mely azért, hogy nincs rajta hegy, alantabb fekszik, planus demissus, így: al-föld, al-vidék, regiones, loca plana et demissa; l. egyébiránt az illető főneveket. — *Jegyz.* Mindezekben a szerkezetekben az al szó jelentése egyezik az alsó mn. jelentésével, innen van: a) hogy sokan tévesen melléknévnek tartották, holott mindig főnév; még akkor is, ha a latinban vagy más nyelven melléknévvel kell pótolni; b) hogy az ujitók oly szerkezeteket is alkottak vele, a melyekbe alapjelentésénél fogva nem talál, így pl. al-ruha, e helyett: alsó ruha. A különbség az, hogy az al főnévvel szerkesztett kapcsolat mindig valamely egésznek egy kiegészítő részét jelöli, az alsó melléknévvel pedig önálló tárgyat határozunk állására, fekvésére nézve, tehát al-ruha volna = egy ruhának alsó része, alsó ruha pedig = oly ruha, a mely más ruha alatt van; ugyan e különbség van al-város és alsó város, al-szoba és alsó szoba közt stb.; így al-test, = az emberi test alsó része, alvus, abdomen,

venter; ellenben alsó test, egy önálló test, a mely más test alatt van, corpus inferius situm, corpus alteri suppositum. — A hasonló bel és belső, fel és felső, kül és külső stb. szóról ugyanaz áll.

Állani, [al] I, k. 1) sajátlag nem mozogni, A) helyben, a) ellentéte mozogni, inogni, stare, non labare, non vacillare; az oszlop áll, columna stat, non labat; a malom, az óra áll, rotae molae, horologii non moventur; innen b) *átv. ért.* szilárdnak lenni, nem tétozáni, stare, stabilem, firmum esse; a határozat áll, stat sententia; csak az álljon köztünk, modo nobis stet illud; innen küln. = bizonyosnak, igaznak lenni, constare, certum esse: anynyi áll, constat hoc, certum est. c) ellentéte feküdni, ülni, összeomlottnak lenni, stare, a város, a ház áll, urbs domus stat; a falak állanak, muri stant; ezek ketten állanak, nem ülnek, hi ambo stant non sedent; állva enni, stantem cibum sumere; fél lábon á., in uno pede stare; alig állok, vix me sustineo; innen d) *átv. ért.* ellentéte: bukni, elesni, stare, vigerere; mikor a köztársaság még állott, stante adhuc republica; még akkor állott M., Mycenae tunc viguere; a M. birodalom 150 évig állott, regnum Macedonum CL annos stetit. e) = lenni, létezni, esse, situm v. positum esse, különböző kapcsolatokban nagyon különbözőleg fordítandó: valaki v. valami alatt állani, esse sub aliquo v. aliqua re, subesset alicui v. alicui rei, in alicuius potestate esse, inferiorem esse, vesd ő. alatt; a város a hegy alatt áll, urbs sita est ad imum montem, ad radices montis; a nap a tenger alatt áll, sol subest oceano; valamiben állani, consistere, positum esse, contineri; semmi sem abból, a miben az élet boldogsága áll, nihil eorum in quibus vita beata consistit; minden abban áll, totum in eo est, eo nituntur, in eo vertuntur omnia; miben áll a dolog? quomodo se res habet? valamiből állani, consistere in v. ex aliqua re, contineri, cerni, in aliqua re; az ember testből és lélekből áll, homo constat ex animo et corpore; vagyonának egy részekész pénzből állott, partem rei familiaris in pecunia habebat; minden táplálékuk téjből és sajtból áll, victus eorum consistit in lacte et caseo; az istenek nem állanak erekből és idegekből, dii non continentur venis et nervis; a hajóhad ezerkétszáz hajóból állott, classis erat mille ducentarum navium; valami áll valaki előtt: α) = testi v. lelki szemmel látja, ante oculos versatur aliquid, meminit alicuius rei; β) = bé fog következni, impendet, imminet alicui, manet aliquem; valamin felül á., superio-

rem esse aliqua re, aliquid infra se positum arbitrari v. putare, contemnere aliquid; az erény felül áll mindenben, a mi embert érhet, virtus contemnit omnes casus humanos; felül áll az irigységen, invidia superiorem esse; helyt á., adesse, paratum esse, praesto esse; valami felé á., conversum, directum esse aliquo versum, spectare aliquo; a szekér rúdja a kapu felé áll, temo ad portam est conversus; a hajó orra egy sírhalom felé áll, prora sepulcrum spectat; közel, távol á., prope, procul abesse ab aliqua re; valakihez közel á., amicitiae vel propinquitatis vinculis conjunctum esse cum aliquo, alárendelt emberről főnökéhez való viszonyában, ex intimis alicuius esse; kívül, belől á. valamin, exclusum, admissum esse; a nép, a mely ezelőtt az alkotmány sánczain kívül állott, már most belől áll, multitudo antea ab usu libertatis exclusa, nunc omnibus juribus uti et frui potest, quae leges et instituta patriae civibus concedunt; fegyver alatt á., esse in armis; táborban á., in castris, sub pellibus esse; szabadságodban áll, hoc tibi liberum est; in tua potestate situm est, licet hoc tibi facere, tui arbitrii est; az ajtó tárva, nyitva áll, patet janua, patent fores; házam nyitva áll számodra, patet tibi domus mea; valakinek rendelkezésére á., volenti, jubenti praesto, paratum esse stb. — B) helyből, a) általában, stare, loco non moveri, non cedere, immotum, fixum esse, manere, perseverare in loco aliquo; menj bé, ne állj, abi intro, noli stare; mit állasz te tuskó, quid stas lapis? a hold áll a hogy feljött, luna uti exorta est stat; állj csak egy kissé, egyebet is kérdek, mane modo, etiam percontabor alia; a szikla mozdulatlanul áll, rupes stat immota; álló csillag, stella fixa; álló tábor, castra stativa; álló víz, aqua stagnans; külön mint hsz. állani, loco non cedere. Innen b) *átv. ért.* valamitől el nem térni, perseverare, permanere, perstare, constare, manere in aliqua re; véleménye mellett á., manere, perseverare in sententia sua; fogadása mellett á., permanere in voto suo; kötelessége mellett á., permanere in officio; a mellett állott, in eo consiliit stb. c) ha mozgás után következik a helyt maradás, consistere, subsistere; állj! mint vezényszó, consiste, siste; többeknek, constitite, sistite gradum. — Innen 2. a) mozgás után következő helyt maradást tartva szem előtt = menni, pl. fa alá á., subire arborem v. arbori, consistere sub arbore; állj ide mellém, accede huc, huc ades; az ablakba, az asztalhoz á., ad fenestram, ad mensam consistere; valaki eleibe á.: α) = észébe jutni, subire, subvenire, in mentem venire; β) = útját ál-

lani, occurrere, obsistere alicui. b) *átv. ért.* = valamihez csatlakozni, így : valamire állani, assentire, accedere; valaki véleményére á., assentire sententiae alicuius, pedibus ire in sententiam alicuius; valaki pártjára á., addicere se alicui, in partes alicuius transgredi; szívesen állok azok mellé, a kik ezt tanították, libenter accesserim iis, qui ita prodiderunt; így : neki á. valaminek, rem aliquam aggredi; küln. valaminek á., = valamivé lenni egy testülethez való csatlakozás által, pl. katonának á., profiteri nomen, nomen dare militiae; kereskedőnek á., mercatorem fieri, ad mercaturam accedere.

3) = nem változni, e szerint a) olyan tárgyakról, a melyek természetes vagy erőszakos változásnak vannak alávetve, durare, perennare, permanere; a hús jól áll télen, carnes per hiemem durant, durabiles sunt; szőlő, a mely télen át áll, álló szőlő, uvae hiemis temporibus durabiles, quae per hiemes durant; a gyümölcs nem áll, poma fugiunt, putrescunt, corrumpuntur; a perzsák viasszal vonták bé halottjaikat, hogy testök minél tovább álljon, Persae mortuos cera circumlitos condunt, ut quam maxime permaneant corpora diuturna.

b) *átv. ért.* alkuról, szerződésről s hasonlóról = változatlanul érvényesnek lenni, valere, vigere, ratum, firmum, stabilem esse; a míg a Lykurg törvényei állottak, a Lacedaemoniak vitéz nép voltak, Lacedaemoniorum gens fortis fuit, dum Lycurgi leges vigebant; a néptribun azt indítványozta, hogy az Aelius és Fufius törvénye ne álljon, tribunus plebis tulit, ut lex Aelia et Fufia ne valerent; áll a mit mondanál, ratum est quod dicas; a végrendelet áll, testamentum ratum est; áll az alku, a fogadás, pactio, sponsio rata est. Innen c) = valami tartós állapotban lenni, vesd ö. A, 1, e) nagy tekintélyben, tiszteletben á., esse magna auctoritate, in magno honore, auctoritate dignitate valere, multum posse; jó, rossz hírben á., bene, male audire; jó lábbon á. valakivel, esse in gratia cum aliquo; ez az ügy jól, rosszul áll, causa, negotium bene male se habet; a dolog így áll, res ita se habet, eo loco est; már rosszabbul nem állhat, pejore loco esse non potest; így állottak a dolgok Rómában, hic rerum urbanarum status erat; jól állani, bonis, prosperis, florentibus esse rebus; valaki jól áll, bene agitur cum aliquo stb.; innen küln. valahol állani = rendesen őriztetni, servari; a római kincstár a S. templomában állott, aerarium populi Romani in aedibus Saturni servabatur; a magyar korona Budán áll, corona regni Hungariae Budae servatur. 4) = kerülni, stare, constare; sokba állani, magno constare, magno pretio stare; a győzelem sokba ál-

lott, victoria multo sanguine stetit. 5) = illeni, decere, jól áll, decet; rosszul áll, dedecet, non est decorum. 6) *szój.* állok elibe, adsum, praesto sum, ecce me!) 7) valakin állani = valakitől függni, penes aliquem esse, in alicuius potestate esse v. situm esse, stare per aliquem, alicuius arbitrii esse; a dolog rajtam áll, res penes me est, mei arbitrii est; nem áll rajtam, non est mei arbitrii, non est in mea potestate. 8) irodalmi idézetekről, esse, scriptum esse; a mint Ciceronál áll, ut est apud Ciceronem; az ujságban áll, scriptum est, scriptum legitur in actis diurnis; a levélben körülbelől ez állott, litterae scriptae erant in hanc fere sententiam; az A. síremlékén egynehány hatméretű vers állott, quidam senarioli in monumento Archimedis inscripti erant. 9) *rész.* álló, mint mn. időhatározásnál a) = egész, solidus, integer, totus, plenus: egy álló óra, hora integra; egy álló esztendő, annus solidus, plenus; egész álló nap dolgozni, totum diem laborare; b) = folytonos, continuus, perpetuus; három álló óra, tres horae continuae; három álló éjjel, tres noctes perpetuae; húsz álló esztendő, continui viginti anni.

II. cs. tárgyesettel 1) = tűrni, szenvedni, pati, ferre, tolerare, Atticus nem állhatta a hazugságot, Atticus mendacium pati non poterat; ezt az embert senki sem állhatja, hunc nemo ferre potest; a munkát á., laborem ferre; szomjuságot, éhséget á., sitim, famem tolerare; önállóan is, ezt nem állhatom, hoc ferre, pati non possum; nem állhatja, hogy . . . , non potest se continere, non potest a se impetrare, sibi temperare non potest, quin . . . Innen *átv. ért. szój.* állani a sarat, validum, fortem esse ad ferenda adversa, ad tolerandum laborem; a katonák jól állják a tüzet, milites immoti excipiunt tela hostium. 2) boszut á. = magát megboszulni, ultionem petere, exigere ab aliquo, poenas petere, repetere ab aliquo, ulcisci aliquem; valamiért, poenas alicuius rei expetere, ulcisci aliquid. 3) jót á. = kezeskedni, praestare, spondere, intercedere, fidem suam interponere; jót á. valamiért v. valamiért, spondere pro aliquo, fidem suam interponere in aliqua re; valakiről v. valamiről, praestare aliquem v. aliquid; jót á., hogy valami lesz, praestare aliquid futurum esse: 4) őrt á., excubare, excubias agere, in statione esse; stationem habere v. agere, *átv. ért.* vigilare. 5) útját á. valakinek v. valaminek, impedire aliquid, occurrere alicui v. rei alicui, obstare, obsistere alicui.

III. Kapcsolatai ih-ekkel: 1) át — v. által, —, transire, transgredi; háborúban az ellenséghez átá., katonáról, transfugere. 2)

bé — , a) sajátl. intrare. b) *átv. ért.* = békövetkezni, venire, adesse; béállott a tél, hiems adest. c) valaminek béállani = állani 2, b. l. ezt. d) = megállani e szójárásban : nem áll bé a szája, usque garrít. 3) **el** — , a) sajátl. valamitől, desistere de v. ab aliqua re, recedere, discedere ab aliqua re, abjicere, deponere aliquid. b) = útját állani, occupare, praecludere, l. még állani II, 5. c) = megszűnni, desinere; elállott a szava, conticuit, vox faucibus haesit; elállott a lélekzete, animam exspiravit v. csak exspiravit. d) *átv. ért.* = nagyon elfáradni, defatigari, viribus deficere. 4) **elé** — v. **elő** — , a) sajátl. prodire, provenire, exsistere; b) = teremni, nasci, crescere, oriri, exsistere; c) valamivel eléá. = valamit előhozni, mondani, afferre, objicere aliquid; hazugsággal eléá., mendacia fundere; ürügygyel, praetendere aliquid; 5) **fél** — , a) fekvő v. ülő helyzetből, surgere, consurgere; b) élettelen tárgyról, erigi, stare; felállott a haja, steterunt comae; c) valahová, magas helyre, ascendere aliquo, in aliquem locum; consistere in aliquo loco; d) = rendbe állani, consistere; küln. hsz. még mielőtt a legiók felállhat- tak, priusquam legiones explicari et consistere possent; 6) **félre** = , = helyet adni, kitérni, cedere, concedere, se subducere, recipere de v. ex aliquo loco; vagy a helyet jelölő szó pusztá hat. esetével; állj félre innen, aufer te hinc. 7) **ellen** — , obsistere, obstare, resistere, contra stare; szóval, contradicere alicui; 8) **helyre** — , a) előbbi állapotjába visszatérni, redire, restitui, refici, reparari; b) betegről, convalescere, consanescere, sanari. 9) **ki** — , a) sajátl. α) valamiből, prominere, eminere; β) társaságból, excedere, societatem relinquere. b) harcra, procedere, prodire, progredi, provocanti praesto esse, occurrere, sui copiam facere; c) *átv. ért.* = tűrni, pati, ferre, perferre, tolerare. 10) **körül** — , a) helyt állva, circumstare, élettelen tárgyról, circumdare; b) körülvenni, circumstare, stipare. 11) **le** — , deorsum verti, pendere. 12) **meg** — , a) = erősen, tartósan állani, durare, stabilem esse, fixum, immotum manere, loco non cedere, perstare, perseverare, permanere; b) = mozgásával felhagyni, consistere, insistere, gradum sistere; az óra megállott, rotae horologii moveri desierunt; a futók megállottak, currentes, fugientes constiterunt; innen c) beszédben megállani, subsistere, conticere, orationem interrumpere; itt megállott egy kissé, hic paullum reticuit; d) = magát megtartóztatni, se continere, se tenere, abstinere ab aliqua re; alig állhatta meg, hogy . . . , vix se continere potuit,

quin . . . ; e) álljunk meg itt, azaz ne folytassuk tovább, de his hactenus, hoc hactenus; ha csak = ne folytassuk mǎndjárt, moremur paullum in hac re; f) = állani II, 1. l. ezt. g) = megszũnni, desinere; az eső megállott, pluvia desiit. 13) **öszsze** —, a) sajátl. congregi, societatem inire cum aliquo, b) alkatrészekből alakulni, coalescere, concreescere, coagulari. 14) **rá** —, a) sajátl. valami tárgyra, insistere alicui rei, aliquam rem v. in aliquam rem; b) *átv. ért.*, = beleegyezni, consentire, accedere, l. állani, I, 2, b. 15) utána állani valaminek, operam dare alicui rei, obire aliquam rem, aliquo negotio fungi, aliquid summo studio aggredi.

ám, 1) mint ih. szolgál állítás erősítésére a) egyszerű állításban, profecto, sane, certe; ez ám a boldog ember, hic profecto beatus est; az lesz ám az öröm, ea certe laetitia erit; most lesz ám veszekedés, profecto rixa ingruit; megmondtam ám, sane praedixi. b) küln. ráhagyó erősítő feleletben, certe, verum, vero, probe; megjegyezvén, hogy a magyarban a kérdő szó ismétléséhez szokott ám járulni, és éppen úgy van a latinban is, de ha a magyarban csak az igekötőt ismétlik, vagy a kérdő főnév helyett névmás áll, a latin ih. magára áll: azt mondod? mondom ám, ain' vero? certe inquam; kisegítesz? ki ám, expedies? certe; ezt hibául rójják fel, — az ám, hoc vitio datur, — probissime; megteszed? meg ám, facies? verum; 2) mint ksz. áll oly mondatokban, a melyekkel indokolás nélkül valamit megengedünk, sane, néha a latinban csupa kötmód is elég; ám legyen, fiat; ám legyenek bőkezűek, sint sane liberales; ám lett legyen királyságra törekvés, sane fuerit regni paratio; ám lássad *átv. ért.* = nem szólok belé, rád bizom, hogy úgy tégy, a mint akarsz, tui arbitrii est, ut libido fert, ita age. 3) de ksz.-val kapcsolatban, ám de, kiemeli az ellenkezést, vero, enim, tehát ámde = at vero, at enim, verum enim vero; ámde az a szegény, at vero ille tenuis; ámde Sergius és Virginius elébb kérni kezdtek, hogy ne gyalázzák meg őket, at enim vero S. et V. primo deprecari ignominiam; ám de a győzelem a kezünkben van, verum enim vero victoria in manu nobis est. — *Szój.* ímmel ámmal tenni valamit, obiter, levi brachio, extremis digitis facere aliquid.

1. **árva**, fn. és mn. 1) sajátl. orbus, orba, és a menyinyiben gondnokság alatt van, pupillus, pupilla; atyáról, anyáról á., orbus

patre, matre; szüléről is, a ki gyermekeit elvesztette, orbus liberis; mint mn., pupillaris, pl: árva pénz, pecunia pupillaris. 2) *átv. ért.* = mindentől elhagyott, ab omnibus desertus, derelictus, miser; jaj az én á. fejemnek, hei misero mihi. Innen — ság, fn. orbitas; — ságra jutni, orbum fieri, juttatni, orbum facere.

2. **Árva**, fn. sn. = Árva vármegye, comitatus Arvensis.

árva-csalán, fn. msz. lamium album L.

árva-fűz, fn. msz. salix Babylonica L.

árva-ház, fn. † orphanotropheum.

árva-káka, fn. msz. scirpus palustris L.

árva-lepén-fa, fn. msz. Gleditschia inermis L.

árva-lány-haj, fn. msz. stipa pennata L.

árva-pely-hím, fn. msz. celsia orientalis L.

árva-pinty, fn. msz. fringilla coelebs L.

árva-reketytye, fn. msz. genista silvestris L.

árva-rózsa, fn. msz. rosa alpina L.

—ba, —be, vr. 1) sajátl. mozgást jelölő igék mellett, in tárgyesettel, kivételesen latin dativussal vagy ablativussal, ha a latin ige ezt az esetet kívánja; a városba menni, in urbem ire; a vízbe mártani valamit, aliquid in aquam mergere, vagy aquâ mergere, vagy aquae immergere; bort tölteni a serlegbe, infundere vinum in poculum v. poculo. *Jegyz.* I. A hová kérdésre megfelelő mondásokban a latin nyelv szereti az 'in' szócskát inkább, mint igehatározót az igéhez csatolni, és akkor a főnevet, a melyhez a magyarban a —ba, —be járult, vagy csupa tárgyesetbe, vagy gyakrabban tulajdonító esetbe tenni; lehet azonban a tárgyesetet 'in' szócskával is használni, pl. bérontott az ellenség határába, irrupit agrum hostium, v. in agrum hostium; a templomba lépni, ingredi templum v. in templum; magát a más ügyeibe ártani, immiscere se negotiis alienis v. in negotia aliena; a törvényt érczbe vésni, incidere legem in aes v. aeri, stb. II. A latin nyelv sajátja némely ige mellett más értelmű viszonyzó használatát kívánja, a hol a magyarban —ba, —be, áll, pl. kőbe botlani, ad lapidem offendere; a hullámokat a levegőbe emelni, erigere fluctus sub auras stb. (I. az illető igék alatt); de abból épen nem következik, hogy ad v. sub = —ba, —be, hanem a különböző felfogás szerint, a latin kőhez botlik, nem kőbe; a lég a lá emeli a hullámot, nem a légbe. III. Hogy a városok nevei

a hová kérdésre csupa tárgyesetben állanak, arra már a nyelvtan tanít, tehát: Rómába utazni, Romam proficisci; Athenébe érkezni, Athenas pervenire; de megjegyzendő, hogy az ütést, verést s hasonlót jelentő igéknél is sokszor csupa tárgyeset pótolja a —ba —be ragot; arczba vágni valakit, os alicuius ferire; főbe ütni, caput percutere; a villám a hegy tetejébe csap, fulmen ferit summum montem; valakit oldalba döfölni, latus alicuius fodicare. 2) Általában úgy tekintve a -ba, -be ragot, mint casus képzőt, a vele alkotott casus-nak a latinban az ige minőségéhez képest majd tárgyeset, majd határozó eset felel meg minden viszonyzó nélkül, pl.: bajba, betegségbe esni, molestiis, morbo implicari; valamibe szeretni, boldondulni, bősülni, amore, studio, insana cupidine alicuius rei capi, teneri; valamit számba venni, sajátl. numerum, rationem alicuius rei inire; *átv. ért.* suspicere aliquid, in aliquo numero, pretio habere; pénzbe játszani, fogadni, pecunia ludere, certare, contendere; akár mibe fogadok, quovis pignore paratus sum certare, contendere; tizedik évbe járni, decimum annum agere; valakinek kedvibe járni, benevolentiam, gratiam alicuius sequi, aucupari stb. I. egyébiránt az illető igék alatt. 3) Nevezetes a -ba, -be használata mint igehatározók képzőjéé; mint ilyen rendszeren oly szók mellé járul, a melyek eredetileg főnevek, és csak *átv. ért.* szolgálnak ih. gyanánt; névszerint képződnek ily módon: a) a hol, honnan és hová kérdésekre három különböző alakban megfelelő ih.-k közül, a hová kérdésre megfelelő: elibe, felibe, közibe (voltaképen elejébe, felébe, közébe,) a melyek helyébe az ujítók az elé, felé és közé szókat szeretik tenni, holott elé és elibe, felé és felibe között nagy különbség van, mert más az, ha a madár a fa felé repül (a fölé forma ezen nem változtat semmit, mert fel és föl csak tájshózási változatok), arborem versus volat, meg más, ha a fa felibe felrepül, supra arborem evolat; e szerint elibe = ante, a cohors meggondolatlanul a többiek elibe futott, cohors temere ante ceteras procurrit; köpenyét és a levelet az ágy elibe levetette, amiculum et literas ante lectum projecit; valaki szeme elibe vezetni valakit, aliquem ante oculos alicuius adducere (egyebet teszen: valaki elibe menni, obviam ire, progredi alicui); a ház elibe állani, pro domo consistere; a sereg a tábor elibe ült, consederat pro castris exercitus; — felibe = supra, ugorva a gerelyek felibe emelkedni, saltu supra venabula ferri; a halandók felibe emelkedni, attolli supra mortales; — közibe = inter, a római

nemzetségek közibe beválasztott nemzetség, gens inter Romanas allecta; az őrálló csapatok közibe rontani, inter stationes medias erumpere. — *Jegyz.* Elibe és felibe helyett azt mondani vagy írni elé és felé, a különböző jelentésnél fogva nem csak hiba, hanem értelemszavart is okozhat; közé e helyett közibe legalább nem csinál zavart, de a többes formákban közinkbe, közitekbe, közikbe nemcsak helyesebb, hanem tán magyarosabb hangzású is, mint közénk, közétek, közójök; merőben rossz a némelyektől divatba vett közibünk, közibetek, közibök. b) más szókkal képzett ih.-k, áruba, egyszeribe, helybe, számba, szembe, stb: l. az illető főnevek alatt. 4) Egynehány sajtósági szólás: kárba menni, perire, interire; füstbe menni, evanescere; füstbe megy minden igyekezete, omnem operam perdit; dugába dőlni, ad irritum cadere, redigi; reménye dugába dőlt, spes eum fefellit, dejectus est spe, destitutus est a spe; 5) Külön. megjegyzendő az a sajtósági visszás felfogás, a melyről fogva a -ba, -be rag némelykor éppen ahhoz a főnévhez járul, a mely éppen a más valami belsejébe ható tárgyat jelöli, pl. valakit karóba, nyársba húzni, stipitem, veru per medium aliquem adigere; névszerint ruhadarabokról, pl. a kalapot a fejébe tenni, a köpönyeget a nyakába akasztani, a csizmát a lábába húzni, a mit a latin in által fejez ki, csakhogy ekkor az in értelme nem -ba, -be, hanem -ra, -re.

beh, indulathang, különböző jelentésű felkiáltások erősítésére, nyomósítására szolgál, és mintegy annyit látszik jelenteni, mint a hasonló szólásokban használatos „mily“ vagy „menynyire“, quam, ut, a mely szók eleibe éppen úgy járulhat még heu v. heja, mint a hogy a magyarban ej, hej és ejnye szócskák szokták a beh isz.-t megelőzni: beh félek, hogy mi lesz a vége, quam timeo quorsum evadat; beh örülök, hogy... látom, quam gaudeo, ubi... video; ejnye be vadóc, heia, quam ferocula est; beh sokat mondál és beh kevés szóval, quam multa, quam paucis; beh szerettem volna, ha... meghittál volna, quam vellem... me invitavisses; hej beh bajos bűnét el nem árulni arczával, heu quam difficile est, crimen non prodere vultu; beh gyakran lappangnak homályban a legkitünőbb tehetségek, ut saepe summa ingenia in occulto latent; beh jól esik, hogy láthatlak, ut ego te nunc conspicio lubens; de az a fiu, a kit

A MAGYAR NYELV RENDSZERE, 2-dik kiad. Buda 1847. 1 ft.

A MAGYAR HELYESÍRÁS ÉS SZÓRAGOZÁS főbb szabályai. 10-dik kiadás. Pest 1853. 20 kr.

A MAGYAR HELYESÍRÁS ügyében a M. Akad. Nyelvtud. Bizottmány Előterjesztése a Nyelvtudományi Osztályhoz. Pest 1856. 10 kr.

A MAGYAR SZÓKÖTÉS főbb szabályai. 2-dik kiadás. Pest 1852. 70 kr.

NYELVTUDOMÁNYI PÁLYAMUNKÁK. I. Csató és Nagy János: A m. nyelv ragai és szóképzői, Buda 1834. 53 kr. — II. Engel és Nagy J. A m. nyelv gyökei.

Buda 1838. 53. l. — III. Szilágyi István: A m. szókötés szabályai. Pest 1846. 1 ft. — IV. Szvorényi: Magyar ékes szókötés, Buda 1846. 70 kr.

A DUNÁNTÚLI NYELVJÁRÁS. Vass József jntalmazott pályamunkája. Pest 1860. 60 kr.

A MAGYAR NYELV SZÓTÁRA, készítették Czuczor és Fogarasi. I—III. köt. Pest 1862—7. Sajtó alatt a IV. k. Minden kötet ára 5 ft.

MAGYAR ÉS NÉMET ZSEBSZÓTÁR. Iidik v. német-magyar rész, 2-ik kiadás. Buda 1843. 2 ft.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. 70 kr.

MAGYAR TÖRVÉNYTUDOMÁNYI MŰSZÓTÁR. 2-dik kiad. Buda 1847. 2 ft.

MAGYARÍTÁS A TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN, Szabó Józseftől. Pest 1861. 20 kr.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda 1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné Imakönyve. Vegyes m. iratok, Buda 1840. 5 ft. —

III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok, 1842. 5 ft. — IV. I. Guary-codex, Buda 1846. 1 ft. 93 kr. — V. Bátori Bibliája sajtó alatt.

MAGYAR LEVELESTÁR. I. Szalay Ágostontól. Pest 1861. 4 ft.

CORPVS GRAMMATICORVM Linguae Hung. Veterum. Toldy Ferencztől. Pest 1866. 4 ft.

FINN NYELVTAN, Fábián Istvántól. Pest 1859. 2 ft.

CHRESTOMATHIA FENNICA. Hunfalvy Páltól, Pest 1861. 3 ft.

ABUSKA. Csagatajtörök Szógyűjtemény, Vámbéry Árintól. Pest 1862. 1 ft.

VOCABULARIUM CEREMISSICUM utriusque dialecti, Budenz Józseftől. Pest 1865. 1 ft.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. I. A vogul föld és nép. Pest 1864. 4 ft.

M. AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ. Új folyam: Nyelv- és Széptud. Osztály. I. Pest, 1860—61. 3 ft. — II. 1861—62, 3 ft. — III. 1863—5, 3 ft.

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. I. — V. k. Pest. 1862—5. Mindenik kötet ára 3 ft.

ÚJ MAGYAR-SZLÁV ÉS SZLÁV-MAGYAR SZÓTÁR, Jancsovícs Istvántól. Szarvas 1848. 2 kiad. 3 ft. 36 kr.

HANGRENDI PÁRHUZAM ezer példában, Lugossy Józseftől. Pest 1858. 20 kr.

MAGYAR NYELVÉSZET, szerk. Hunfalvy Pál. Pest 1856—61. 6 köt. Egy-egy köt. 5 ft. 25 kr. A hat kötet együtt 25 ft.